

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Emilii Zielińskiej

nt. „*Śluzza wolności - brakujące ogniwo systemu resocjalizacji byłych więźniów w Polsce. Na przykładzie Ośrodka Readaptacyjnego „Mateusz”. Perspektywa socjologiczna*”,
przygotowanej na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych UMK w Toruniu
pod kierunkiem prof. dr hab. Krzysztofa Piątka

I. Ocena ogólna dysertacji

Tematem dysertacji jest ciągle aktualne zjawisko powrotu do społeczeństwa osób po odbyciu kary pozbawienia wolności. Praca dotyczy procesu resocjalizacji i readaptacji więźniów. Problematyka dysertacji jest ważna ze względów poznawczych i aplikacyjnych, a podjęcie tematu przez Doktorantkę potwierdza Jej zainteresowanie zjawiskami społecznymi istotnymi dla funkcjonowania jednostek znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej.

Mimo licznych opracowań na temat procesu resocjalizacji więźniów, ujęcie zaproponowane przez Doktorantkę jest zamierzeniem oryginalnym. Mgr Emilia Zielińska skoncentrowała uwagę na przebiegu tego procesu po opuszczeniu murów więziennych, realizowanego w ramach usługi wpisującej się w nowy model inwestycji społecznych, której funkcją jest niesienie pomocy osobom doświadczającym traumy życiowej. Walorem badań podjętych przez Doktorantkę są także przyjęte ramy teoretyczne i metodologiczne, w ramach których prowadziła analizy, które oceniam szerzej w II części recenzji.

Tematyka i zakres problemowy pracy sytuują ją w obszarze socjologii problemów społecznych oraz w socjologii przestępczości i socjologii pracy socjalnej.

Ogólna pozytywna ocenę dysertacji uzasadniają:

1. Tytuł pracy - „*Śluzza wolności - brakujące ogniwo systemu resocjalizacji byłych więźniów w Polsce. Na przykładzie Ośrodka Readaptacyjnego „Mateusz”. Perspektywa socjologiczna*” - został sformułowany precyzyjnie, a treścią rozprawy są zagadnienia zasygnalizowane w tytule;
2. Przedmiot badań – przebieg procesu resocjalizacji osób opuszczających mury więzienia realizowany w *Ośrodku Readaptacyjnym „Mateusz* – jest ważnym poznawczo obszarem badań socjologicznych ze względu na instytucję/strukturę, w ramach której jest realizowany;
3. Cel rozprawy określony w kategoriach poznawczych jako: „*opis i wyjaśnienie procesu resocjalizacji przebiegającego w warunkach Ośrodka Readaptacyjnego „Mateusz” z wykorzystaniem perspektywy socjologicznej*” i w kategoriach aplikacyjnych jako „*skonstruowanie propozycji kierunku reform systemu pomocy postpenitencjarnej w Polsce poprzez wprowadzenie do niego instytucji spełniającej rolę `śluzzy wolności`, której wzorem mógłby Ośrodek Readaptacyjny `Mateusz` (170) jest jednoznaczny*;
4. Problem badawczy został sformułowany w formie ogólnego pytania: „*W jakim wymiarze Ośrodek Readaptacyjny `Mateusz` może być wzorem/podstawą do*

reformowania pomocy penitencjarnej w Polsce jako tzw. 'służa wolności?' (s.171), i doprecyzowany w postaci trzech obszarów analiz scharakteryzowanych w postaci pytań szczegółowych (s. 58);

5. Dysertacja została przygotowana w oparciu o literaturę przedmiotu liczącą 206 pozycji, dobranych do podejmowanych w pracy wątków teoretyczno-metodologicznych;
6. Praca zawiera informacje poszerzające wiedzę o współczesnym społeczeństwie polskim i sposobach jego badania, gdyż podejmuje analizę ważnego zjawiska społecznego w perspektywie teorii ugruntowanej, z zastosowaniem metody studium przypadku w połączeniu z wieloma technikami badawczymi;
7. Konceptualizacja i organizacja przeprowadzonych badań oraz opracowanie i analiza zebranego materiału empirycznego wskazują na opanowanie przez Doktorantkę warsztatu badawczego.
8. Poziom redakcyjny opracowania odpowiada standardom pisania prac naukowych.

Lektura pracy skłania jednak do dyskusji w zakresie zarówno struktury pracy, wyboru literatury przedmiotu, jak i przyjętych rozwiązań metodologicznych oraz prezentacji zebranego materiału empirycznego. Oceniając poniżej poszczególne elementy pracy formułuję zagadnienia do rozważenia, znaczące dla ewentualnej decyzji Doktorantki o upowszechnieniu wyników analiz w formie publikacji.

II. Ocena szczegółowa pracy

Struktura pracy i ocena zakresu analiz

Treść rozprawy, poza wstępem, zakończeniem i bibliografią, obejmuje dwie zasadnicze części: teoretyczną i empiryczną, z których każda została zorganizowana w cztery rozdziały. Proporcje części literaturowej i empirycznej opracowania są właściwe – odpowiednio 150 i 310 stron.

Zaplanowany w dysertacji program analiz teoretyczno-literaturowych stanowi treść dwóch pierwszych rozdziałów, w których Doktorantka omawia najważniejsze, dobrze dobrane w kontekście przedmiotu badań, podstawowe zagadnienia dotyczące resocjalizacji i kilku kategorii pokrewnych (niedostosowania społecznego, złej adaptacji, nieprzystosowania, wykluczenia społecznego, readaptacji społecznej, reintegracji społecznej) oraz socjologicznego ujęcia resocjalizacji jako pojęcia kluczowego dla podjętych studiów. Refleksja w tych rozdziałach obejmuje łącznie aż 77 stron. Wybrane ramy analiz to dość często stosowane nie tylko przez socjologów teorie - teoria anomii, kontroli społecznej i interakcjonizmu społecznego - oraz koncepcja deinstytucjonalizacji Doktorantka przedstawia je przypominając powszechnie znane ich podstawowe ustalenia i poświęca tej refleksji nazbyt dużo miejsca. Proponuję rozważyć umieszczenie kluczowych założeń tych podejść co najwyżej w przypisach, zaś w treści pracy skoncentrować się na uzasadnieniu dokonanych wyborów teoretycznych w kontekście studiów podjętych w dysertacji. Kolejne dwa rozdziały pierwszej części pracy dotyczą interdyscyplinarnej analizy resocjalizacji oraz penitencjarnego wymiaru zjawiska ze zwróceniem uwagi na skutki izolacji więziennej i wyzwania stojące przed osobami opuszczającymi mury więzienia. To obszernie fragmenty rozważań: odpowiednio blisko 50 i ponad 40 stron. Zaproponowana szeroka interdyscyplinarna analiza – obejmująca także perspektywę historyczną - zjawiska resocjalizacji dowodzi wiedzy Doktorantki w tym zakresie, ale nie znajdują uzasadnienia dla tak szerokiej jej prezentacji. Warto rozważyć Jej wykorzystanie w formie kilkunastu konstatacji nt. różnic w rozumieniu resocjalizacji we wskazanych dyscyplinach naukowych i potraktować jako punkt wyjścia dla toku rozważań nad podejściem socjologicznym. Rozdział czwarty dysertacji pt. *Bagaż byłego więźnia w*

procesie społecznej readaptacji, który zamyka jej pierwszą część skupia uwagę na polskim systemie penitencjarnym w kontekście realizacji procesu resocjalizacji oraz skutkach izolacji więziennej dla zmiany statusu więźnia w związku z odbyciem kary.

Lektura pierwszej części dysertacji wskazuje na wysiłek Doktorantki w jej przygotowanie, choć ograniczyła się do wykorzystania pozycji w języku polskim, wśród których obok opracowań podręcznikowych i wtórnych analiz, znalazły się także teksty źródłowe w polskich tłumaczeniach (m.in. pozycje autorstwa R. Mertona, Goffmana, Silvermana). Żałować należy, że w strukturze pracy Doktorantka nie zaplanowała wydzielonego rozdziału/podrozdziału poświęconego przeglądowi bogatego już dorobku nad byłymi więźniami w kontekście ich funkcjonowania na wolności po odbyciu kary.

Analizy empiryczne obejmują cztery, różniące się objętościowo rozdziały poświęcone decyzjom metodologicznym (roz. 5 – 20 ss.), charakterystyce próby badawczej (roz. 6– 90 ss!), i analizie zgromadzonego materiału empirycznego (roz. 7 - blisko 140 ss! i roz. 8 - tylko 17.ss.).

Lektura dysertacji dowodzi ogromu pracy włożonej przez Doktorantkę w analizę literatury przedmiotu, czego dowodem jest imponująca łączna liczba - blisko 1030 – przywołanych odwołań oraz opis doświadczeń życiowych objętych badaniem byłych więźniów. Autorka pracy kompetentnie porusza się w wybranych ze względu na temat rozprawy zarówno klasycznych, jak i współczesnych stanowiskach teoretycznych i różnych podejściach badawczych.

Recenzowana praca jest obszerna. Liczy blisko 460 stron, przekracza więc znacząco rozmiary typowej pracy z zakresu socjologii. Podjęte w pracy zagadnienia są uporządkowane, ale zawartość merytoryczna zyskałaby na przejrzystości gdyby Doktorantka:

1. Zrezygnowała z części wyżej wskazanych rozważań w części pierwszej opracowania;
2. Charakterystykę próby badawczej przedstawiła w formie bardziej syntetycznej – w postaci tabeli/tabel/zestawień, co pozwoliłoby na wydobycie wniosków dotyczących zróżnicowania badanych, a także wskazaniach ich wspólnych cech/doświadczeń życiowych.
3. Wyeliminowała stosunkowo liczne powtórzenia w empirycznej części pracy

Literaturowa podstawa analiz

Literaturowa podstawa podjętych w dysertacji analiz obejmuje blisko 206 pozycji, wśród których nie ma pozycji w języku obcym. W większości są to publikacje naukowe, które ukazały się w ostatnich dziesięciu latach.

Rozważania wykorzystujące dotychczasowy dorobek teoretyczny i empiryczny ujawniają dążenie Doktorantki do wyczerpania tematu oraz dowodzą jej umiejętności w zakresie analizy dorobku naukowego. Doktorantka sięgając do interdyscyplinarnej literatury przedmiotu, do uznanych polskich badaczy zjawisk związanych z problematyką podjętą w dysertacji wyjaśnia, choć miejscami nie bezdyskusyjnie, kluczowe dla prowadzonych analiz pojęcia, ich definicje oraz założenia i rozwiązania metodologiczne.

Ocena projektu badawczego

Koncepcja badań

Badania stanowiące podstawę dysertacji zostały zrealizowane w nurcie interpretatywnym, w jakościowym paradygmacie metodologicznym z zastosowaniem metody case study, zbierając dane metodą obserwacji uczestniczącej i wywiadów swobodnych. Dokonane przez mgr E. Zielińską wybory metodologiczne pozwalają przypisać badaniom

walor nowatorskości. Takie podejście, podobnie jak teoria ugruntowana jako rama teoretyczna analiz są rzadko stosowane w badaniach zjawiska resocjalizacji w socjologii.

Konceptualizacja zamierzeń badawczych w formie celu badań i przedmiotu badań dowodzą oryginalności podjętych badań. Przyjęte rozumienia zastosowanych kategorii badawczych nie budzą wątpliwości. Trudna realizacja badań ze względu na wybór metody badań oraz problematykę i zbiorowość badaną oraz ich aplikacyjne znaczenie zasługują na uznanie. Niedosyt budzi natomiast brak szerszej informacji na temat zastosowanych metod i technik badawczych, m.in. planu obserwacji i scenariuszy/zestawu poszukiwanych informacji w wywiadzie swobodnym. Byli więźniowie nie są bowiem na ogół respondentami z rozwiniętymi kompetencjami językowymi i wydobyć od nich poszukiwanych informacji nie jest zadaniem łatwym dla badacza. Opisane biografie badanych dowodzą trudności życiowych, z którymi trudno się dzielić w rozmowie. Brak pełnej informacji o zastosowanych narzędziach badawczych ograniczyło możliwość pełnej oceny projektu badawczego.

Mimo podniesionych uwag, zrealizowany projekt badawczy uważam za wartościowy ze względu na:

1. przyjęcie socjologicznej perspektywy w analizie procesu resocjalizacji osób osadzonych, w tym:
 - 1.1. przyjęcie perspektywy deinstytucjonalizacji w działaniach na rzecz ponownego włączenia osadzonych do społeczeństwa;
 - 1.2. przyjęcie perspektywy teorii ugruntowanej i koncepcji rezyliencji w analizie procesu;
2. poszukiwanie nowego rozwiązania w procesie powrotu osób osadzonych do społeczeństwa, tzn. walory aplikacyjne badań;
3. zastosowanie metody obserwacji uczestniczącej (a także techniki wywiadów swobodnych i narracyjnych) w badaniu procesu reintegracji osób osadzonych

Prezentacja wyników badań

Lektura dysertacji dowodzi dużego zaangażowania Doktorantki w realizację projektu badawczego. W relatywnie krótkim czasie sama przeprowadziła badania, w oparciu o różnorodne, bardzo pracochłonne narzędzia badawcze. Zamiar łączenia danych z różnych źródeł dowodzi Jej umiejętności wykorzystania danych pochodzących z różnych technik badawczych.

Prezentacja wyników badań dotyczących różnych aspektów studiowanego zjawiska budzi jednak niedosyt. Przyjęta konstrukcja prezentacji zebranych interesujących danych jakościowych czynią empiryczną część dysertacji mniej przejrzystą. Żałować należy, że mgr Emilia Zielińska:

- w prezentacji charakterystyk respondentów nie zdecydowała się na zastosowanie tabeli/tabel/zestawień zamieszczonych w aneksie, a tylko w bardziej skondensowanej formie w treści dysertacji. Opis każdego przypadku ograniczył ujawnienie wspólnych cech i doświadczeń badanych oraz wskazanie zróżnicowania ich sytuacji w różnych wymiarach doświadczeń życiowych, istotnych dla analizy procesu ich readaptacji. Biografie badanych w okresie ich przejścia do stanu wolności można ująć w typy doświadczeń przebiegu procesu ich reintegracji. Empiryczna część dysertacji obejmuje natomiast interesującą, ale drobiazgową analizę obaw, wyborów, relacji społecznych, zakrętów życiowych objętych badaniem osób wychodzących z więzienia zarówno w czasie ich osadzenia, jak i poza murami więzienia.

Ważnym wątkiem podjętych analiz jest wnikliwa analiza funkcjonowania Ośrodka 'Mateusz', instytucji, która została uznana za pierwowzór instytucji-pomostu między życiem za kratami a ponownym włączaniem się skazanych do społeczeństwa po odsiedzeniu wyroku. Mimo, iż struktura ta ma znamiona innowacji w rozwiązywaniu problemu reintegracji byłych więźniów, to pewien niedosyt budzi zaproponowana analiza Ośrodka jako instytucji społecznej (zwykle analizy obejmują cel, zasady działania, strukturę jednostki, zasoby materialne itd...).

Natomiast na uznanie zasługuje wrażliwość Doktorantki na sytuacje problematycznych stron funkcjonowania placówki i pokazanie jej w całokształcie działalności.

Strona redakcyjna opracowania

Strona redakcyjna dysertacji jest poprawna. Redakcja tekstu jest staranna. Doktorantka budując refleksję dba o język i styl wypowiedzi, szczególnie w pierwszej części opracowania, ale uwagę zwracają niedociągnięcia stylistyczne i interpunkcyjne (powszechny brak przecinka w zdaniach podrzędnie złożonych z łącznikiem która/który/które itp.), oraz nazbyt liczne powtórzenia niektórych wątków w części empirycznej opracowania (wątków biograficznych w rozważaniach dotyczących inicjatora powołania Ośrodka i podopiecznych Ośrodka).

Problemy do dyskusji

1. Bariery i możliwości w procesie resocjalizacji w powrocie byłych więźniów do życia poza kratami na przykładzie Ośrodka `Mateusz`.
2. Sposoby radzenia sobie na wolności przez byłych więźniów w świetle wyników wybranych badań zagranicznych i polskich.

Konkluzja

Praca doktorska mgr Emilii Zielińskiej jest oryginalnym przedsięwzięciem badawczym, przygotowanym z wykorzystaniem odpowiednio dobranej literatury przedmiotu. Zrealizowane zamierzenia badawcze wymagające dużego nakładu pracy, stanowią podstawę dla sformułowania końcowej oceny, że recenzowana rozprawa doktorska jest przedsięwzięciem badawczym potwierdzającym przygotowanie Doktorantki do samodzielnej pracy badawczej. Praca spełnia wymagania określone w art. 13. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki wraz z późniejszymi zmianami (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.) i może stanowić podstawę dyskusji podczas publicznej jej obrony.

